

Bartłomiej Sokołowski

Muzeum Niepodległości w Warszawie

ORCID: 0000-0002-6005-1024

**Symposium naukowe „160. rocznica wybuchu
Powstania Styczniowego”**

Niezależnie od epoki, powstania narodowe w Polsce odznaczały się okrutnymi konsekwencjami. Śmierć milionów Polaków była ceną za chwilę wolności, której tak brakowało w tamtych czasach.

Współcześnie uczeni dokonują analizy osiągnięć bohaterów powstań narodowowyzwoleńczych. W swoich rozważaniach opisują m.in. historię zrywów, związaną z nimi literaturę, życiorysy uczestników walk, przebieg wojen, odkrycia archeologiczne, a także dzieła malarstwa historycznego, w których realistycznie zaprezentowano sceny z bitew powstańczych. Niepodważalnie idealną okazją do podzielenia się swoją wiedzą są sympozja naukowe, które często mają charakter interdyscyplinarny. Rozpiętość tematyki umożliwia poznanie konkretnej problematyki w szerszym spectrum, a dyskusja po zakończeniu obrad, pozwala uzupełnić swoją wiedzę o nowe zagadnienia. Są one ważnym elementem budowania świadomości przyszłych pokoleń, ale również kształtowania nauki polskiej.

25 stycznia 2023 roku w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej odbyło się sympozjum naukowe „160. rocznica wybuchu Powstania Styczniowego”. Patronat honorowy nad tym wydarzeniem objął Marszałek Województwa Mazowieckiego Adam Struzik oraz Prezydent m.st. Warszawy Rafał Trzaskowski.

Celem głównym sympozjum naukowego było przybliżenie, a także zgłębienie wiedzy na temat Powstania Styczniowego. Organizatorzy w założeniach omawianego wydarzenia zaprezentowali preferowaną

tematykę referatów. Dotyczyła ona m.in. udziału mieszkańców poszczególnych guberni, zaangażowania obcokrajowców w Powstanie oraz przedstawienia miejsc męczeństwa powstańców.

Symposium cieszyło się dużym zainteresowaniem wśród naukowców reprezentujących ośrodki akademickie, naukowe czy też kulturalne. Chęć uczestnictwa w tym wydarzeniu zgłosiło 33 prelegentów, przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych z całej Polski, którzy w trakcie obrad w referatach przedstawiali swoje rozważania.

Uczestników sympozjum powitał dyrektor Muzeum Niepodległość dr Tadeusz Skoczek, który następnie podziękował pracownikom za realizację wydarzeń poświęconych obchodom 160. rocznicy Powstania Styczniowego, odbywających się w muzeum oraz w jego oddziałach. Dr Beata Michalec, Zastępca Dyrektora ds. Programowych również przywitała wszystkich biorących udział w tym wydarzeniu naukowym oraz przedstawiła pokrótce idee sympozjum. Następnie głos zabrał Burmistrz Dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy Aleksander Ferens, który podziękował dyrekcji Muzeum Niepodległości za zorganizowanie omawianego wydarzenia. Zbigniew Czaplicki pełnomocnik Marszałka Województwa Mazowieckiego do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, wygłosił okolicznościowe przemówienie, w którym także dziękował dyrekcji za profesjonalne przygotowanie spotkania. Moderatorem pierwszego panelu był dr Krzysztof Bąkała, Kierownik Działu Historii i Badań Naukowych w Muzeum Niepodległości w Warszawie, który przedstawił główne założenia sympozjum.

Jako pierwsza wystąpiła dr Beata Michalec, Zastępca Dyrektora Muzeum Niepodległości ds. Programowych, reprezentująca również Akademię Finansów i Biznesu Vistula z referatem pt. *Zaginiony obraz „Powstanie Styczniowe” autorstwa Elżbiety Baumann*. Prelegentka we wstępie przedstawiła w skrócie historię XIX-wiecznego Żoliborza, zaś w dalszych częściach swojej wypowiedzi zaprezentowała życiorys artystki, w tym jej edukację, a także twórczość artystyczną realizowaną w XIX wieku.

Dr hab. Inesa Szulska, reprezentująca Uniwersytet Warszawski, zaprezentowała referat pt. *Narracje o powstaniu 1863 r. na Litwie w świetle artystyczno-literackiej spuścizny Romana Szwoynickiego*. W swoich rozważaniach omówiła przebieg powstania 1863 roku na Litwie, na podstawie dokonań artystyczno-literackich wspomnianego wyżej powstańca Romana Szwoynickiego. Kolejny referat, zatytułowany *Od manifestacji*

patriotycznych do kasaty zakonu: bazylianie warszawscy a powstanie styczniowe, został wygłoszony przez dr. Michała Jasińskiego, adiunkta Instytutu Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk. Autor przedstawił zagadnienie dotyczące problematyki bazylianów warszawskich uczestniczących w manifestacjach patriotycznych w 1861 roku. Następnie wystąpił Paweł Puton, reprezentujący Ośrodek Kultury i Sztuki „Resursa Obywatelska” w Radomiu oraz Radomskie Towarzystwo Naukowe. W referacie pt. *Ostatnie chwile życia i legenda płk. Zygmunta Chmieleńskiego straconego w Radomiu 23 grudnia 1863 r.* omówił topografię miejsca pamięci powstańców poległych w Radomiu w latach 1863–1864. Ponadto opisał działalność i losy płk. Zygmunta Adama Chmieleńskiego, który został rozstrzelany 23 grudnia 1863 roku.

Dr Maria J. Turos z Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego w referacie „*Instrukcja dla lekarzy polowych*” mało znane rozporządzenie z okresu Powstania Styczniowego dotyczące organizacji wojskowej służby zdrowia, przedstawiła główne założenia przywołanej w tytule instrukcji. Wspomniany dokument dotyczył podstawy organizacji służby zdrowia w okresie Powstania Styczniowego. Autorka omówiła również sytuację sanitarną, która panowała wówczas. Następnie wystąpił dr Sławomir Maksymowicz, pracownik Archiwum Państwowego w Olsztynie. Prelegent w referacie pt. *Rola Prus Wschodnich i Zachodnich w powstaniu styczniowym. Udział Warmiaków i Mazurów w powstaniu oraz przebywanie powstańców 1863 r. w tych prowincjach Królestwa Prus po upadku powstania* opisał walkę ludności z Warmii i Mazur w okresie Powstania Styczniowego, a szczególnie skupił się na przedstawieniu problemów logistycznych, które pojawiły się w trakcie realizowania działań przygotowawczych. W kolejnych częściach wystąpienia autor omówił powstawanie, począwszy od 1861 roku, organizacji patriotycznych na terenie Pomorza.

Następnym prelegentem był dyrektor Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego dr Janusz Gmitruk, który wygłosił referat pod tytułem *Dr Karol Lewakowski – Powstaniec Styczniowy – pierwszy prezes Stronnictwa Ludowego*. Autor opisał życiorys Lewakowskiego, jego udział w Powstaniu Styczniowym, a także losy polityka po upadku zrywu narodowowyzwoleńczego. Dr hab. Joanna Zajkowska, prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w wystąpieniu „*Patriotyczne sanktuaria*” – roślinna symbolika i architektonika w nowelistyce Orzeszkowej ukazała miejsca pamięci poległych w Powstaniu Styczniowym,

przy czym skupiła się na opisanu symboliki roślin, występujących w nowelach Elizy Orzeszkowej. Poprzez analizę dzieł pozytywistycznej pisarki m.in. *Bóg wie kto, Oni, Oficer, Co mówił stary klon?, Śmierć domu*, prelegentka zreferowała sposoby konstruowania przez Orzeszkową przywołanych w tytule artykułu „patriotycznych sanktuariów”. Dr Mirosław Roguski, który reprezentował Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Korytnickiej, zaprezentował referat pt. *Węgrowscy kosynierzy bohaterowie powstania styczniowego*. W swoich rozważaniach omówił przebieg bitwy pod Węgrowem, a także przedstawił działalność lokalnej ludności w Powstaniu Styczniowym na terytorium Mazowsza i Podlasia. Dr Bożena Koszel-Pleskaczuk, pracownik Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Białymstoku (Instytut Pamięci Narodowej), w referacie *Trwale upamiętnienia w województwie podlaskim stanowiące materialne świadectwo wydarzeń powstania styczniowego*, przedstawiła formę upamiętniania poległych bohaterów, biorących czynny udział w powstaniu na terenie Podlasia. W drugiej części referatu opisała także miejsca egzekucji, bitew i potyczek na tym terytorium, m.in. w Puszczy Knyszyńskiej, Gontarzach i Sokolowie Podlaskim.

Następnie wystąpił dr Mirosław Matosek, reprezentujący Zespół Szkół Stenotypii i Języków Obcych, który omówił *Działania zbrojne insurgentów styczniowych w powiecie lukowskim*. Prelegent przedstawił również **zmieniającą się taktykę prowadzenia walki oddziałów powstańczych, rodzaje pomocy udzielonej uczestnikom zrywu przez lokalne duchowieństwo, a także stan wyposażenia powstańców z tamtego obszaru Polski.**

Ks. dr Rafał Jakub Pastwa z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II wygłosił referat *Zofia Przewłocka. Epilog*. Opisał historię działaczki społecznej, która była zaangażowana w Powstanie Styczniowe, skupiając się głównie na przedstawieniu losów Przewłockiej po upadku zrywu narodowowyzwoleńczego. Zaprezentował także formę upamiętniania takich postaci, jak przywołana w tytule wystąpienia patriotka.

Dr Justyna Dąbrowska, reprezentująca Ośrodek Kultury i Sztuki „Resursa Obywatelska” w Radomiu, wystąpiła z referatem pt. *Ciężar i znaczenie milczenia. Obraz powstania styczniowego w „Nad Niemnem” Elizy Orzeszkowej i „Lalce” Bolesława Prusa*. Podczas swojej wypowiedzi, za pomocą próby zestawienia dwóch wspomnianych dzieł, dokonała analizy tekstów, skupiając się na wątkach dotyczących

Powstania Styczniowego. W dalszej części referatu omówiła kwestie związane ze stworzeniem przez Orzeszkową i Prusa przestrzeni, w których toczy się akcja w *Nad Niemnem* i *Lalce*.

Stanisław Hadyna, doktorant z Uniwersytetu Rzeszowskiego, w referacie *Pułkownik Ludwik Zwierzdowski ps. Topór – opatowski bohater Powstania Styczniowego*, zaprezentował sylwetkę i działalność pułkownika polskich sił powstańczych na obszarze ziemi sandomierskiej w latach 1863–1864. W drugiej części swojej wypowiedzi prelegent omówił rolę Ludwika Zwierzdowskiego podczas dowodzenia dywizją krakowską II Korpusu, a także opisał kwestię udziału pułkownika w bitwie opatowskiej 21 lutego 1864 roku.

Następnie wystąpił Bartłomiej Sokołowski, pracownik Działu Historii i Badań Naukowych w Muzeum Niepodległości w Warszawie i zaprezentował przegląd wybranej prasy kolportowanej przed Powstaniem Styczniowym, jak i w trakcie zrywu narodowowyzwoleńczego w referacie pt. *Prasa konspiracyjna z okresu Powstania Styczniowego*. Omówił funkcjonowanie procesu wydawniczego poszczególnych tytułów, takich jak „Strażnica”, „Głos Kapłana Polskiego”, „Dziennik Narodowy”.

Po przerwie rozpoczął się drugi panel sympozjum naukowego, który poprowadził Bartłomiej Sokołowski. Pierwszym prelegentem, który wystąpił z referatem *Włodzimierz Rajmund Kretkowski – granice lojalności urzędników administracji Królestwa w początkach powstania styczniowego*, był dr arch. Tomasz Sławiński, wicedyrektor Narodowego Instytutu Architektury i Urbanistyki. Przedstawił on życie i losy urzędnika administracji rządowej Włodzimierza Rajmunda Kretkowskiego. Omówił również jego działalność po wybuchu Powstania Styczniowego, podczas zesłania do Kostromy, a także życie po powrocie z wysiedlenia. Dr Mikołaj Banaszekiewicz zaprezentował referat pt. *Liberałowie rosyjscy wobec powstania styczniowego*. Podczas omawiania wspomnianego wyżej zagadnienia, autor przedstawił oddziaływanie Powstania Styczniowego na zachowanie liberałów rosyjskich w czasach przedrewolucyjnej Rosji. Zagadnienia dotyczące m.in. wpływów polskich na ziemiach litewsko-ruskich zostały opisane na podstawie rosyjskiej prasy liberalnej wydawanej w drugiej połowie XIX wieku. Kolejnym prelegentem był Michał Kańkowski, doktorant Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W referacie *Co nie wyszło, czyli kampanie dowódców powstania styczniowego na Lubelszczyźnie*, zaprezentował plany

i działania dowódców powstania na terenie Lubelszczyzny, a także zwrócił uwagę na kwestie logistyczne dotyczące przemytu żołnierzy do armii ochotniczej, broni, amunicji i żywności z Galicji do guberni lubelskiej. Na podstawie analizy pamiętników powstańców przedstawił również przyczyny niepowodzenia w poszczególnych bitwach i potyczkach. Dr Tetiana Kovalenko, reprezentująca Charkowski Uniwersytet Narodowy im. Wasyla Karazina oraz Niemiecki Instytut Historyczny w Warszawie, wygłosiła referat pt. *Powstanie Styczniowe w cyklach rysunków Artura Grotgera*. Autorka podczas wypowiedzi zaprezentowała krótki życiorys wybitnego przedstawiciela nurtu malarstwa historycznego, następnie omówiła jego cykle rysunków poświęcone tematyce Powstania Styczniowego oraz dokonała analizy poszczególnych dzieł XIX-wiecznego artysty. Jacek Jaworski, prezes Stowarzyszenia Klubu Miłośników Dawnych Militariów Polskich w referacie *Kosy bojowe Powstania Styczniowego*, omówił militarne aspekty Powstania Styczniowego. Kosy, przywołane w tytule, stanowiły broń polskich powstańców pod koniec XVIII wieku. Prelegent przedstawił zalety i wady tego typu broni. Ponadto omówił działania taktyczne oraz zbrojne powstańczych kosynierów.

Hubert Bojarski ze Stacji Muzeum w swoim wystąpieniu *Rola kolei w Powstaniu Styczniowym* omówił kwestię funkcjonowania kolejnictwa w okresie powstania. Autor skupił się na zeprezentowaniu walk stoczonych o zdobycie kolejowych szlaków, przedstawił wybrane starcia bojowe oraz kwestię zorganizowanych przez władze rosyjskie przeciwdziałań, które miały uniemożliwić kontrolowanie przez Polaków sieci kolejowych. Piotr Brzyski, reprezentujący Uniwersytet Mikołaja Kopernika oraz Muzeum Harcerstwa, wygłosił referat pt. *Bitwa pod Świętym Krzyżem w relacji świadków*. Prelegent przedstawił przebieg wspomnianej w tytule bitwy. Na podstawie materiałów źródłowych, w postaci pamiętników i wspomnień dowódców oraz żołnierzy, zaprezentował poszczególne aspekty działań zbrojnych oraz zwrócił uwagę na użycie improwizowanej artylerii. Aleksandra Leszczyńska, doktorantka z Uniwersytetu Łódzkiego, w referacie *Powstanie styczniowe we wspomnieniach Antoniny Machczyńskiej* dokonała analizy materiału źródłowego *Wspomnienia z lat 1861–1863* autorstwa A. Machczyńskiej. Omawiane odręczne notatki umożliwiły zaprezentowanie okresu zrywu narodowo-wyzwoleńczego z perspektywy tamtych lat, jak i ukazanie postaci, które brały udział w wydarzeniach opisywanych przez pisarkę.

Kolejną prelegentką, która wystąpiła z referatem *Moralność i patriotyzm Romualda Traugutta w Powstaniu Styczniowym*, była Angelina Ignatjewa reprezentująca XLV Liceum im. Romualda Traugutta w Warszawie. Przedstawiła działalność patriotyczną jednego z dyktatorów Powstania Styczniowego – Romualda Traugutta. Autorka zaprezentowała również opis dokonań Traugutta, który został zawarty w publikacjach historyków. Spis tych monografii został sporządzony przez Eligiusza Kozłowskiego. Krzysztof Augustyniak kustosz Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce w referacie pt. *Działania zbrojne na Kurpiowszczyźnie w okresie powstania listopadowego i styczniowego – próba porównania*, omówił walki toczone na terenie Kurpiowszczyzny podczas trwania dwóch narodowych powstań: listopadowego i styczniowego. Autor opisał różnice pomiędzy tymi dwoma zrywami narodowyzwolenческими, które dotyczyły m.in. sposobów prowadzenia walk, kwestii uzbrojenia, a także realizacji działań logistycznych na omawianym terenie.

Rafał Andrzej Bieryło, doktorant z Uniwersytetu Warszawskiego, zaprezentował referat pt. *Powstanie Styczniowe jako wspólne dziedzictwo Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy – współczesne konteksty*. Autor w trakcie wystąpienia opisał kwestie kultywowania dziedzictwa Powstania Styczniowego, będącego w jego opinii spuścizną Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy, w aktualnej sytuacji geopolitycznej Europy Wschodniej oraz wojny przebiegającej na terenie Ukrainy. Ponadto przedstawił również współczesne spojrzenie na kwestię powstania, w obliczu masowej migracji Białorusinów i Ukraińców.

Kolejnym prelegentem był dr Krzysztof Bąkała, kierownik Działu Historii i Badań Naukowych Muzeum Niepodległości. W referacie pt. *Trzeci naród*, przedstawił kwestię ludności rusińskiej w Powstaniu Styczniowym oraz omówił **aspekty podzielenia poglądów wspomnianego narodu** w trakcie trwania zaborów na terenie Królestwa Polskiego. Ponadto zaprezentował genezę dążeń narodowych Rusi Galicyjskiej. Małgorzata Karolina Piekarska, kierownik Działu Zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie wygłosiła referat *Powstanie Styczniowe w znajdujących się w zbiorach Muzeum Niepodległości pracach Walerego Eljasza-Radzikowskiego*. Prelegentka opisała życiorys artysty, zaś w dalszej części swojej wypowiedzi zaprezentowała jego dzieła, które znajdują się w zbiorach Muzeum Niepodległości. Dokonała analizy prac: *Transport na Sybir (Pochód na Sybir)*

nr inw. MN Gr.2081, *Więści z powstania* nr inw. MN Gr.2038, *Scena z powstania* nr inw. MN Gr.2037, *Przy grobie powstańca* nr inw. MN Gr.2039. Następnym prelegentem był Maciej Jakubowski, kurator Galerii Brama Bielańska, z referatem *Bitwa pod Rydzewem 5 V 1863 r.* Autor omówił przebieg tejże potyczki oraz opisał kwestię uzbrojenia uczestników bitwy. Ponadto zaprezentował działalność Tomasza Kolbego – dowódcy oddziału walczącego w tym starciu.

Piotr Maroński, pracownik Biblioteki Naukowej Muzeum Niepodległości w swoim wystąpieniu pt. *13 pamiątek z okresu Powstania Styczniowego ze zbiorów Biblioteki Muzeum Niepodległości w Warszawie*, przedstawił wybrane relacje znajdujące się w zbiorach specjalnych (cimeliach) biblioteki muzealnej. Opisał treść pamiątek oraz omówił poszczególne relacje związane m.in. z walką z Moskalami oraz wspomnienia z tamtego okresu.

Nie wszyscy prelegenci mogli przyjechać na sympozjum naukowe „160. rocznica wybuchu Powstania Styczniowego”. Dr Paweł Gługła, za pomocą wcześniej sporządzonego nagrania audiowizualnego, przedstawił referat *Organizacja oddziałów wojskowych Galicji Wschodniej w Powstaniu Styczniowym na podstawie wybranych instrukcji i wytycznych dla poszczególnych formacji militarnych*. Autor zaprezentował sposób organizacji oddziałów militarnych oraz logistyki na terenie Galicji Wschodniej w trakcie trwania powstania. Na podstawie materiałów źródłowych, którymi były wybrane przez niego instrukcje i wytyczne, przedstawił zakres obowiązków oraz uprawnień dowódców i oddziałów. Kolejnym prelegentem, który również zaprezentował swój referat za pomocą nagrania, był Waldemar Chrobak reprezentujący Zespół Szkół Ponadpodstawowych im. J. Piłsudskiego w Zakliczynie. W swoim wystąpieniu pt. *Powstanie styczniowe z dwóch perspektyw – weterana i dziecka we wspomnieniach Bolesława i Józefa Anców* autor dokonał analizy pamiątek Bolesława i Józefa Anców, w której uwzględnił fakt, iż omówienie kwestii trwania powstania za pomocą wspomnień, umożliwia przedstawienie losów powstańców styczniowych.

Pokłosiem zorganizowanego sympozjum naukowego „160. rocznica wybuchu Powstania Styczniowego” będzie recenzowana monografia naukowa wydana przez Wydawnictwo Muzeum Niepodległości.

Bartłomiej Sokolowski